

Een agrarische ideologie: tussen utopie en realiteit

Discussie over Leen van Molle, *Katholieken en landbouw. Landbouwpolitiek in België 1884-1914* (Leuven: Universitaire Pers Leuven, 1989, 417 blz., BF1500,-, ISBN 90 6186 300 7).

TON DUFFHUES

INLEIDING

Dit boek is een 'verbeterde tweede versie' van een doctorale verhandeling uit 1982. De oorspronkelijke titel was *De Belgische katholieken en de landbouw. Agrarische politiek en beroepsverenigingen 1884-1914*. De bewerking heeft geresulteerd in een belangwekkend boek, met name vanwege de geslaagde integrale benadering van zowel economische, ideologische als organisatorische aspecten van landbouwpolitieke ontwikkelingen. Zo wordt onder meer de vervlechting tussen overheid, politieke partij en particuliere landbouworganisaties in het proces van politieke beleidsvorming en beleidsuitvoering op heldere wijze uit te doeken gedaan. *Katholieken en landbouw* geeft mij daarom slechts aanleiding tot kritiek op details. In deze bespreking ligt het accent op een van de thema's die in het boek centraal staan, namelijk de betekenis van één ideologie voor het landbouwbeleid.

VRAGEN EN ANTWOORDEN SAMENGEVAT

Met behulp van vijf centrale vragen tracht Van Molle het samenspel van krachten bloot te leggen dat een rol speelde bij het tot stand komen van en vervolgens inwerkte op een katholiek landbouwbeleid in de periode 1884-1914.

Haar eerste vraag luidt: 'Wat heeft de Belgische katholieken bezield om vanaf 1884 via het staatsapparaat en via vrije verenigingen een nieuwsoortig actief landbouwbeleid te voeren?' Het antwoord is duidelijk. Er is sprake geweest van meerdere motieven, alle samenkomend in één katholiek motief: het behoud en de versterking van de totale katholieke zuil alsmede de bescherming van katholieke waarden en normen. De motieven ter legitimering van het katholieke landbouwbeleid werden ontleend aan een katholieke landbouwideologie, door Van Molle voorgesteld als 'één systeem van ideeën en zingevingen dat aangehouden werd vanaf 1884 tot 1914, of zelfs tot op heden' (351). Daarmee heeft zij haar tweede vraag beantwoord, namelijk die naar de ideologie van waaruit de katholieken hebben gehandeld. Over het doel van het katholieke landbouwbeleid — de derde vraag — laat zij geen twijfel bestaan: het beoogde de instandhouding van de Belgische landbouw, de boerenstand en het landelijk milieu. Ver op de achtergrond speelde als meer verheven doelstelling de opbouw van een nieuwe christelijke corporatieve staat.

Minder stellig en eenduidig is het antwoord op de vierde vraag naar de mate waarin de katholieken die doelstelling hebben gerealiseerd en met welke middelen? Het effect van de landbouwpolitiek bleef beperkt: van een corporatieve staatsordening was in 1914 geen sprake, en de overgang van een agrarische naar een overwegend industriële economie kon niet verhinderd worden maar werd slechts getemperd en in zodanige banen geleid dat ook de landbouw en het platteland een levensvatbare toekomst tegemoet konden gaan. Middelen daartoe zocht men bij de staat, met name in de sfeer van wetgeving, en vooral bij het katholiek particulier initiatief: de boerenbonden en hun scala aan diensten en activiteiten.

In hoeverre is het katholieke denken en doen beïnvloed geweest door wisselende omstandigheden? De uitwerking van deze vijfde en laatste vraag is het *pièce de résistance* van het boek. Gefaseerd naar drie periodes wordt de samenhang tussen ideologie, beleid, economische conjunctuur en politieke machtsverhoudingen aan de orde gesteld. Daarbij hanteert de auteur een nationaal perspectief: uitsluitend nationale ontwikkelingen, instellingen en maatregelen worden in beschouwing genomen,

HET LANDBOUWBELEID IN DRIE FASEN

1884-1894

In 1884 maakte een liberale regering plaats voor een katholieke. De katholieke regering kwam na twee jaar met een landbouwprogramma, met daarin de volgende vier krachtlijnen die tot 1914 kenmerkend zouden blijven voor de landbouwpolitiek: bevordering van landbouwonderwijs en -voorlichting, betere ontsluiting van het platteland, de fraudebestrijding, en tenslotte de fiscale ontlasting van de landbouwindustrie. Het katholieke element in dit beleid bleef vooral nog beperkt.

Voor de nogal liberaal georiënteerde katholieke regering ging dit beleid ver genoeg. Een steeds grotere groep katholieken — zowel binnen als buiten het parlement—drong echter aan op een radicalisering van de landbouwpolitiek. Een aantal factoren werkte daarbij als katalysator: de voortgaande verslechtering van de economische situatie, de opkomst en snelle verspreiding van een netwerk van katholieke landbouworganisaties, en tenslotte de groeiende electorale concurrentie van de socialisten. Het werd gaandeweg de jaren tachtig duidelijk dat de landbouwpolitiek op korte termijn geen verlichting kon brengen van de acute economische nood onder de boeren. Ook op de langere termijn zou ze geen uitkomst kunnen bieden. Daarbij kwam dat de betekenis van de overheid inzake het lenigen van de nood onder individuele boeren overschaduwd werd door die van het *pri vé*-initiatief: de boerenorganisaties en -coöperaties. In de jaren 1890-1894 zou de overheid in toenemende mate rekening gaan houden met hun wensen en mogelijkheden.

1894-1900

In 1894 kwam het landbouwbeleid in een 'katholieke' stroomversnelling en begon het zich ook op politiek gevoelige punten af te tekenen. De politieke basis daarvoor werd gelegd bij de verkiezingen in 1894, waardoor de katholieken in het parlement een overwicht van 36 zetels kregen. Daarbij kwam dat binnen de katholieke fractie een verschuiving plaatsvond ten gunste van een stroming die een actief sociaal en economisch beleid ten behoeve van landbouw en platteland voorstond. De nieuwe fractie bestond uit relatief veel vooraanstaande bestuurders van diverse landbouworganisaties en andere protege's van landbouw en platteland, die zich kort voor de verkiezingen al hadden verenigd op een radicaler landbouwbeleid met protectie als centraal aandachtspunt. Het verkiezingssucces was voor een belangrijk deel te danken aan deze groepering, omdat zij de boeren en andere kleine bezitters als nieuw en omvangrijk electoraat wist te mobiliseren en er daardoor in slaagde de sterk opkomende socialistische beweging de pas af te snijden, althans op het platteland.

Op welke wijze manifesteerde zich die radicale, katholieke politiek? Naast de vier oudere elementen werden nieuwe beleidspunten gevonden: een protectiewet (1895), een serie (fiscale) wetten ten gunste van eigendomsverwerving en -spreiding, ter bevordering van de werkgelegenheid in de landbouw, en ter bescherming van bezit en inkomen, en tenslotte maatregelen ter verbetering en gezondmaking van de veestapel. Overheid en boerenbonden gaven te zamen

DISCUSSIE KATHOLIEKEN EN LANDBOUW

vorm aan dit beleid, waarmee gunstige condities werden beoogd voor het op veeteelt en hoogwaardige gewassen gerichte, arbeidsintensieve kleinbedrijf.

1900-1974

Het katholieke overwicht in het parlement slonk in 1900 tot tien zetels, en brokkelde daarna verder af tot zes in 1914. Deze politieke machtsverschuiving ging gepaard met een in 1900 reeds duidelijk merkbare opgaande economische conjunctuur. Aan een radicale landbouwpolitiek ontviel aldus zowel een politieke basis als een dwingend economisch motief. De politieke belangstelling voor de landbouw nam af, niet alleen onder katholieken maar ook onder socialisten. De landbouwpolitiek kwam derhalve in rustiger vaarwater terecht.

De bestaande landbouwpolitiek bleef in grote lijnen gehandhaafd. Nieuw was evenwel de aandacht voor de plattelandsvlucht. In termen van Van Molle: het ging in de landbouwpolitiek niet langer om het 'overleven in de landbouw maar om het beter leven op het platteland'. Op allerlei manieren werd geprobeerd de landbouw en het platteland aantrekkelijk te maken om aldus de rurale exodus te stoppen: verhogen van de sociale zekerheid in de landbouw, aandacht voor vergeten groepen als boerinnen, pachters en landarbeiders, bevorderen van de tuinbouw en van kleine moestuintjes voor (land)arbeiders, aanleggen van rioleringen, waterleiding en electriciteit op het platteland en het verbeteren van de gezondheidshygiëne in huis en bedrijf. In de laatste jaren vóór 1914 golden de verfraaiing van het landleven en de versterking van een collectief zelfbewustzijn onder de boerenstand als de speerpunten van het beleid.

De boerenbonden leverden weliswaar hun bijdrage aan dit beleid, maar stelden zich in politieke zin afzijdiger op dan voorheen. Zij traden terug uit de politieke vuurlinie, en richtten zich meer op het uitbouwen van de interne organisatie alsmede op de godsdienstige en sociaal-zedelijke vorming van hun leden.

De balans opmakend, stelt Van Molle dat de mate waarin de katholieke regeringen tussen 1884-1914 zich voor de boeren wilden inzetten, sterk afhankelijk was van de politieke meerderheid waarop zij steunden. De principes van de liberale markteconomie werden evenwel in de periode 1884-1914 niet opzij gezet, en fundamentele hervormingen niet nagestreefd. Om te beoordelen in welke mate de katholieke landbouwpolitiek desondanks als geslaagd mag worden beschouwd, dient daarom het ideologisch referentiekader nader bekeken te worden.

IDEOLOGIE, MOTIEVEN EN POLITIEK

Het eerste hoofdstuk begint met de volgende stelling: 'Wanneer de katholieken in 1884 een eigen katholieke landbouwpolitiek opzetten gebeurde dit vanuit een eigen interpretatie van het economische gebeuren en meer nog vanuit een eigen zingeving aan het landbouwmilieu, de katholieke landbouwideologie van waaruit een katholieke oplossing voor de landbouwproblematiek werd voorgesteld' (22). Met overtuiging laat de auteur vervolgens zien dat economische feiten en cijfers noch tijdens noch na de crisis alleen aanzet en inzet vormden van het landbouwbeleid. Ideologisch gekleurde opvattingen over de betekenis en waarden van landbouw, voedselvoorziening, platteland en boerenarbeid waren en bleven van essentiële betekenis, ook al stonden die in veel opzichten haaks op de feitelijke economische ontwikkelingen. Zij spreekt in dit verband over één landbouwideologie waarmee het landbouwbeleid na 1884 gemotiveerd en gelegitimeerd werd.

Meerdere motieven waren in het geding. Uit sociaal oogpunt kreeg de tewerkstelling in de landbouw hoge prioriteit. Als economisch motief bij uitstek gold het streven naar een nationale landbouw die een hoog niveau van zelfvoorziening zou garanderen. Het demografisch motief benadrukte het belang voor de staat van een omvangrijke, gezonde boerenstand gezegend met een grote schare kinderen. In pedagogische zin werd gewezen op het belang van de boer als rentmeester van de natuur, die mogelijkheden schiep voor stadsbewoners en industrie-arbeiders om zich te herbronnen en op krachten te komen. Meer in het algemeen gold dat het platteland en de landbouw in moreel-zedelijk opzicht de voorkeur verdienden boven stad en industrie. Het kerkelijk-religieus motief sloot daarbij aan: het behoud van een sterke, in dagelijkse voeling met 'Gods blijde natuur' verkerende boerenstand en plattelandsbevolking was in het belang van kerk en godsdienst. Dan was er nog een staatkundig motief: de boer werd gepresenteerd als toonbeeld van burgerzin en deugdzaamheid, en als bewaker van orde en rust. Bescherming van het boerenbezit en het boerenbestaan was daarom in het belang van de staat. Zoals gezegd, convergeerden deze motieven in één algemeen motief: de versterking van de katholieke zuil ! Bij deze voorstelling van zaken wil ik enkele kanttekeningen plaatsen.

In de eerste plaats vraag ik me af waarom eerst een aantal elementen van de landbouw-ideologie herkend en beschreven worden als motieven waarmee de katholieke landbouwpolitiek in het tijdvak 1884-1914 werd gelegitimeerd, en pas daarna de agrarische ideologie expliciet aan de orde wordt gesteld? Een omgekeerde volgorde lijkt mij logischer. Daarnaast valt het op dat de conclusie over het allesoverheersende motief van het landbouwbeleid wordt getrokken nog vóórdat de landbouwpolitiek in zijn historisch verloop wordt beschreven. Dat is op zichzelf geen probleem, ware het niet dat de uiteenlopende motieven in die beschrijving helaas niet altijd systematisch geëxpliciteerd worden, en in de slotbeschouwing een aanvullende beschouwing over de relatie tussen ideologie, motieven en doeleinden ontbreekt. Hiermee kom ik bij mijn tweede kanttekening.

Het beeld van één, coherente katholieke landbouw-ideologie in de periode 1884-1914 is volgens mij sterk overtrokken. Er was geen sprake van één allesoverheersend, permanent aanwezig en onveranderlijk beginsel of collectief katholiek belang. Ideologieën zijn evenals motieven en collectieve belangen sociale constructies, en mogen derhalve niet als vanzelfsprekendheden worden verondersteld. Ze zweven niet in het luchtledige, maar worden in concrete mobilisatieprocessen door bepaalde personen of groepen met bijzondere belangen gecreëerd en zonedig voortdurend aangepast en herzien. Twee noties zijn van essentieel belang. De eerste betreft de permanente wisselwerking tussen en onderlinge beïnvloeding van ideologie, mobiliseren en organiseren. De tweede notie is dat ideologieën nooit onprobleematisch zijn en bovendien door de betrokkenen meestal niet op gelijklopende wijze worden geïnterpreteerd. De hieruit voortvloeiende strijd behoort tot de dynamiek van elke sociale of politieke beweging, en manifesteert zich onder meer in het feit dat er voortdurend meerdere motieven in het geding zijn. Die motieven vullen elkaar aan, en wisselen elkaar af, overigens zonder dat er per se sprake is van abrupte overgangen en discontinuïteiten. Tenslotte zijn motieven vaak moeilijk te onderscheiden van doeleinden: wat voor de één als motief geldt, is voor de ander doel.

Tegen deze achtergrond is een verwijzing naar een internationaal agrarisch corporatisme als ideologisch gedachtengoed een te simpele voorstelling van zaken. Hetzelfde geldt voor de constatering (354) dat de Belgische katholieken een ideaaltipe zouden hebben gehanteerd dat nooit heeft bestaan en ook niet meer haalbaar was in het geïndustrialiseerde België. Die constatering doet te weinig recht aan het feit dat — over dertig jaar bezien — zeer uiteenlopende gedragslijnen en doelstellingen vanuit die landbouw-ideologie gerechtvaardigd

werden. Daar komt nog bij dat, zoals Van Molle heeft aangetoond, de Belgische protagonisten van dit agrarisch corporatisme zelf reeds een selectie maakten van de denkbeelden die door Duitse of Franse corporatisten werden gepropageerd. Vervolgens voegden zij daar persoonlijke of typisch Belgische elementen aan toe, afhankelijk van de belangen waar zij voor stonden. Zowel pastoor J. F. Mellaerts als ingenieur, architect en parlementariër J. Helleputte, om twee pioniers van de Belgische boerenbeweging te noemen, opteeden kort gezegd voor een opwaardering en bescherming van de landbouw als basis van een gezonde economie en van het platteland als een sociaal en zedelijk gezond leefmilieu. Voor beiden vervulde de doctrine van het agrarisch corporatisme functies van oriëntatie, legitimatie en motivering, maar terwijl Mellaert zijn bemoeienis met de boerenbeweging vooral motiveerde in pastorale zin, bleek Helleputte eerder ideologisch en politiek gemotiveerd te zijn en zich sterk te maken voor een corporatieve staatsordening met een centrale plaats voor de belangen van landbouw en platteland.

Het zou echter van weinig realiteitszin getuigen de motieven van Mellaert en Helleputte tegenover elkaar te zetten. Dat doet Van Molle dan ook wijselijk niet. Wel verzuimt zij de volgende vraag expliciet aan de orde te stellen: waarom krijgen sommige ideeën en motieven in een bepaalde fase en bij bepaalde personen of groeperingen meer aandacht, terwijl andere stilaan worden opgegeven? Met behulp van die vraag zou het effect dat economische veranderingen, politieke verhoudingen en de eventueel reeds geboekte resultaten hebben gehad op ideeën en motieven ook in empirisch-theoretische zin aan de orde gesteld kunnen worden.

Mijn derde kanttekening sluit aan bij deze problematiek van ideeën en motieven en heeft betrekking op verzuiling. Van Molle's analyse van de katholieke landbouwpolitiek sterkt mij in de opvatting dat het geen zin heeft te zoeken naar een allesoverheersend motief van de verzuiling, zoals velen geneigd zijn te doen. In de literatuur over verzuiling worden diverse motieven nogal eens tegenover elkaar gesteld: het is dan een keuze voor bijvoorbeeld emancipatie als leidend beginsel tegenover bescherming c. q. sociale controle, politieke mobilisering, burgerlijke hegemonie of expansie en maatschappijhervorming. In de beschrijving van de Belgische landbouwpolitiek en de Belgische boerenbonden komen al deze motieven eveneens aan de orde. De boerenbonden waren als elementen van een pastorale strategie gericht op de bescherming van de gelovigen en het geloof, ze speelden tevens een rol in politieke mobiliseringsprocessen. Daarnaast droegen ze in niet geringe mate bij aan de materiële lotsverbetering van individuele boeren, en streefden ze een christelijke hervorming van de maatschappij na. Van Molle laat duidelijk zien dat niet alle motieven en aspecten bij iedereen en gedurende dertig jaar even sterk wogen. Er bestonden verschillen tussen leiders onderling en tussen leiders en volgelingen c. q. bestuurders en leden. Ook ten aanzien van de problematiek van de verzuiling past dus een pleidooi om het onderzoek naar de motieven te richten op de vraag waarom en onder welke condities sommige motieven in een bepaalde tijd en bij bepaalde personen en groeperingen de overhand krijgen en andere naar de achtergrond verdwijnen.

De vierde kanttekening tenslotte betreft het gemak waarmee Van Molle de landbouwpolitiek al bij voorbaat als katholieke landbouwpolitiek afficheert. De keuze van de meest geschikte landbouwpolitieke opties bleek immers geen zaak van ideologie alleen te zijn, maar was vooral ook een pragmatische kwestie van politieke en economische haalbaarheid. Dit gegeven maakt de vraag naar de kleur van de landbouwpolitiek ingewikkelder dan ze op het eerste gezicht lijkt. Inderdaad waren het katholieke politici en katholieke organisaties die het beleid droegen, maar men kan zich wel afvragen in hoeverre dat beleid automatisch als exclusief katholiek gekarakteriseerd mag worden? Met behulp van drie vragen wil ik dit beeld van een katholieke politiek relativeren.

De eerste vraag: in hoeverre bepaalden economische mogelijkheden de uiteindelijke beleidskeuzes? Uit het volgende voorbeeld blijkt in ieder geval dat het lastig is om economische van ideologische motieven te onderscheiden. De katholieken in België vonden voor de oplossing van prangende problemen rond agrarische depressie en plattelandsvlucht aanknopingspunten in de kerkelijke eigendomsleer zoals die met name in de pauselijke encycliciek *Rerum Novarum* (1891) verwoord werd. De kern van deze leer was tweeledig: een grote schare van eigenaars gold als beste waarborg voor orde en vrede en tegen socialisme, en eigendom werd beschouwd als bron van sociale status en zedelijke waardigheid. Voor de landbouw kwam hier nog bij dat eigendom en bezit als de beste garantie werden beschouwd voor het behoud van een hoog gewaardeerde, sterke verbondenheid van beroep en levenswijze, alsmede van de daarmee samenhangende sterke identificatie van de boer met zijn natuurlijke en sociale milieu. Vanuit deze optiek is het begrijpelijk dat de door katholieken gepropageerde landbouwpolitiek gericht werd op eigendomsspreiding en -verwerving en op de verhoging van de levensvatbaarheid van het kleine, intensief bewerkte rendabele gezins- of familiebedrijf. Maar hiermee is de feitelijke politieke keuze voor en het welslagen van dit specifieke beleid slechts gedeeltelijk verklaard. Men mag niet vergeten dat die ideologische opties tijdens en na de crisis versterkt werden door economische argumenten en mogelijkheden. Een klein gezins- of familiebedrijf bleek het best toegerust te zijn om de crisis het hoofd te bieden en om daarna van de economische expansie te profiteren. Het had nauwelijks behoefte aan dure machines, en het kon door de inschakeling van gezinsleden besparen op loonkosten en overgaan op intensivering van de productie, vooral in de richting van de relatief lucratieve veeteelt en tuinbouw.

Een tweede vraag luidt als volgt: was de katholieke oplossing beter dan de liberale of socialistische, en waarom? Een katholieke landbouwfilosofie reikte een mixture van economische, sociale en godsdienstig-morele criteria aan waarmee de ideale omvang en structuur van een levensvatbaar gezinsbedrijf vastgesteld kon worden. Katholieke politici bepleitten een voor dat kleine gezinsbedrijf gunstige wetgeving. De katholieke boerenorganisaties tenslotte schiepen met hun instellingen en voorzieningen essentiële condities voor het praktisch functioneren van dat bedrijfstype. Het is deze sterke combinatie van ideologie, politieke actie en particulier initiatief op basis waarvan de Belgische katholieken als geen andere groepering een tevens uit economisch oogpunt verstandige koers konden gaan varen.

De liberalen toonden nauwelijks interesse voor de landbouw, en waren dus geen partij voor de katholieken. Dat de socialisten geen stempel wisten te drukken op het landbouwbeleid was niet alleen te wijten aan hun relatief geringe politieke macht of het gebrek aan een sterke organisatie en achterban op het platteland, maar lag vooral ook aan de interne ideologische verwarring rond de 'agrarische kwestie' in de jaren negentig. In het socialistische kamp manifesteerden zich toen zowel 'orthodoxe' aanhangers van massale collectivisering als 'revisionistische' voorstanders van eigendomsspreiding. Door rond de eeuwwende de strijd om de landbouw en het platteland definitief op te geven, erkenden de socialisten dat zij geen passende, pakkende en ideologisch-consistente oplossing voor de landbouwproblematiek in huis hadden.

Door een gebrek aan concurrentie kregen de katholieken aldus vrij spel in de landbouwpolitiek. Dit nam echter niet weg dat ook zij afstand moesten nemen van hooggestemde idealen zoals een corporatieve ordening van staat en samenleving. Wat dit betreft zat er niet meer in dan het op een corporatieve leest schoeien van de organisatiestructuur van katholieke boerenbonden. De katholieken maakten zelf hun corporatieve idealen er niet geloofwaardiger op, door ook in eigen kring nauwelijks aandacht te schenken aan een geëigende oplossing van de sociale kloof tussen boeren en landarbeiders. Mijn derde vraag luidt daarom als volgt: hoe kan men van een zuiver

DISCUSSIE KATHOLIEKEN EN LANDBOUW

katholieke politiek spreken, terwijl de hoogste idealen steeds verder verwijderd raakten van de realiteit, zowel binnen als buiten de katholieke wereld? Ook op dit punt is dus enige relativering van de katholieke politiek op zijn plaats.

BESLUIT

Ter afsluiting noem ik een tweetal thema's uit de studie van Van Molle die meer aandacht verdienen, te weten de betekenis van de agrarische crisis voor de ontwikkeling van de landbouw, en de functies en activiteiten van landbouwworganisaties.

De betekenis van de agrarische depressie wordt door Van Molle in twee opzichten gerelativeerd. In de eerste plaats toont zij aan dat de crisis geenszins leidde tot een echte kentering in economische zin maar slechts tot een versnelling van economische processen die al eerder op gang kwamen: commercialisering, specialisering en intensivering van de agrarische productie. Daarnaast concludeert zij dat de crisis weliswaar een dwingende aanleiding tot politieke actie vormde, maar zeker niet de enige en evenmin de belangrijkste verklaringsgrond daarvan was. Toch laat Van Molle ons met een vraag zitten: in hoeverre hebben de crisis en de daarmee verslechterende inkomenspositie van boeren een succesvolle mobilisatie van die boeren bevorderd.

In de sociaal-economische geschiedschrijving komen boeren, platteland en landbouwworganisaties er tot nu toe tamelijk bekaaid vanaf. Dat geldt zowel voor België als voor Nederland. De studie van Van Molle vult in dit verband een leemte. Het laat op voortreffelijke wijze zien onder welke condities de boerenbonden konden uitgroeien tot een onmisbare schakel in de ontwikkeling van de landbouw, zowel in economische, politieke als sociaal-godsdienstige zin. Sommige delen van het boek laten zich naar mijn smaak zelfs te veel lezen als een geschiedenis van de boerenbonden, en wel met name van de Belgische Boerenbond.

Een integrale historische analyse van de Nederlandse landbouwpolitiek bestaat niet, evenmin als een historiografie van de Nederlandse boerenorganisaties, afgezien van enkele in opzet beperkte gedenkboeken. Het lijkt me onderhand tijd voor een bewerking van dit braakliggend onderzoeksterrein. De studie van Van Molle biedt daartoe vele interessante aanknopingspunten. *Katholieken en landbouw* is daarnaast tevens een uitstekend vertrekpunt voor een comparatieve studie naar de landbouwpolitiek en de landbouwworganisaties in België en Nederland.

HANS RIGHART

Het is ongebruikelijk om in een bespreking voor een wetenschappelijk tijdschrift naar de actualiteit te verwijzen, niet in de laatste plaats omdat de publikatie van een dergelijke recensie soms enkele jaren op zich laat wachten. Toch kan ik het in dit geval niet nalaten: toen ik het proefschrift van de Leuvense historica Leen van Molle aan het lezen was, toonde de televisie beelden van Nederlandse akkerbouwers, die met hun vrolijk gekleurde tractoren verkeersslagaders verstopten, vuilverbrandingsbedrijven stillegden en overheidsgebouwen afsloten. De overheid, in het nabije verleden niet te beroerd om de mobiele eenheid in te zetten tegen studenten, krakers en voor de legalisering van abortus demonstrerende vrouwen, diezelfde overheid hield zich nu opmerkelijk ver van politieke maatregelen. Er werd op ministerieel niveau koortsachtig overlegd en minister-president Lubbers bemoeide zich in hoogst eigen persoon met het escalerende conflict. De demonstrerende akkerbouwers beëindigden de acties pas toen hun belangrijkste eis — verhoging van de graanprijs — in het Europees parlement werd ondersteund. De regering haalde opgelucht adem en de boeren keerden terug naar hun akkers om te gaan zaaien. De uiteindelijke afloop ligt natuurlijk in de toekomst verborgen, maar dat de agrarische lobby vooral in christen-democratische kringen machtig, invloedrijk en gevreesd is, hebben de acties van maart 1990 wel bewezen.

Voor wie geïnteresseerd is in de historische achtergrond van deze agrarisch-confessionele liaison zal mevrouw van Molle's doctorale verhandeling over de Belgische landbouwpolitiek van 1884 tot 1914 veel verhelderen. Zij schetst het beeld van een katholiek landbouwbeleid dat door en door verpolitiekt en geïdeologiseerd is. Tegelijkertijd is het interessant te zien hoe de geschiedschrijfster zichzelf ook niet helemaal weet te vrijwaren van een politiek-ideologisch *parti pris*. De liberaal-katholieke strijd, die al meer dan een eeuw oud is, trilt in de pen van mevrouw Van Molle nog altijd na. Ik zal daar verderop een paar voorbeelden van geven.

In het eerste deel van haar proefschrift beschrijft de auteur wat zij noemt 'de katholieke landbouwideologie'. De reactionair-rurale sentimenten van het negentiende-eeuwse katholicisme komen tot uitdrukking in de nieuwjaarsboodschap van de Belgische Boerenbond uit 1892: 'De boer brengt het voedsel voor zijn medeburgers voort; zijn gezond en onbedorven bloed belet de steden uit te sterven; wars van alle omwenteling, behoudsgezind uit de natuur van zijn bedrijf, is hij de onwankelbaarste steun van Staat en Troon, het oninneembaarste bolwerk tegen het vernielzuchtig socialisme; hij levert de talrijkste en krachtigste zonen aan het leger van het Vaderland, alhoewel hij ze minst derven kan' (47). In het citaat liggen vrijwel alle componenten van de katholieke landbouwideologie besloten: anti-socialisme, anti-urbanisme, anti-industrialisme, maar ook: pro kerk, staat, koningshuis en katholieke partij. Tegenover het inktzwarte beeld van de verdorven en 'tegen-natuurlijke' stad met haar materialistische genotzucht, malthusiaanse praktijken en oproerige goddeloosheid werd in frisse pasteltinten het landleven geschilderd: vroom, gezagsgetrouw, vruchtbaar en in harmonie met de natuur. Natuurlijk had dit arcadia nooit bestaan, maar het was bovendien ook in strijd met 'de economische feitelijkheid' zoals mevrouw Van Molle opmerkt. Al in de eerste helft van de negentiende eeuw werd in België de basis gelegd voor een industriële structuur die dit kleine land de reputatie zou bezorgen van 'tweede industriële natie van de wereld'. In de katholieke optiek was dat evenwel geen verheugende ontwikkeling. Een staat die zijn landbouw opgeeft, maakt zich afhankelijk van buitenlandse mogelijkheden, zo luidde de katholieke visie. De echo van het achttiende-eeuwse fysiocratische is hoorbaar in de katholieke opvatting dat de landbouw als enige niet-